

“İSLAM’I UYANDIRMAK”

Meşrutiyet’ten Cumhuriyet’e İslamcı Düşünce ve Dergiler

1. Cilt

Editör

Lütfi Sunar

ilem
ilmi etüdler derneği
ilem.org.tr

idp
İslamcı Dergiler Projesi
idp.org.tr

ISBN:

© 1. Basım, Nisan 2018

“İSLAM’I UYANDIRMAK”

Meşrutiyet’ten Cumhuriyet’e İslamcı Düşünce ve Dergiler

Editör: Lütfi Sunar

Yayına Hazırlayan

Hüsniye Gülsev Koç

İç Tasarım ve Uygulama

Furkan Selçuk Ertargin

Kapak Tasarım

Seyfullah Bayram

Baskı ve Cilt

Limit Ofset - Metin Eskibağ / Sertifika No: 28397

KÜTÜPHANE BİLGİ KARTI

“İSLAM’I UYANDIRMAK”

Meşrutiyet’ten Cumhuriyet’e İslamcı Düşünce ve Dergiler

Editör: Lütfi Sunar

1. Basım, XII+518 s., 16,5x24 mm

Kaynakça ve izin var.

ISBN-978-605-68401-1-1 (1.c) / 978-605-68401-0-4 (Tk)

Meşrutiyet Dönemi Gazetelerinde Bediüzzaman Said Nursi ve Nursi'nin *Sebilürreşad* Mecmuası ile Münasebetleri

Ahmet Dursun

Giriş

Bediüzzaman Said Nursi, Osmanlı'dan Cumhuriyet'e uzanan çalkantılı süreçte bütün tarihi kırılmalara ve gelişmelere şahit olmuş bir İslam alimi olarak günümüz tartışmalarında önemli bir yere sahiptir. Padişahlık, Meşrutiyet ve Cumhuriyet dönemlerini yaşayan Said Nursi'nin günümüz tartışmalarında yerinin anlaşılabilmesi ve fikirlerinin irdelenebilmesi için bilhassa onun İstanbul'a geldiği 1907 yılından itibaren faaliyetlerine ve yazdıklarına iyi bakmak gerekir. Bu okuyuş, Türk siyasetine ve fikir hayatına damga vuran fikirlerin ve Meşrutiyet'ten günümüze yaşanan sürecin anlaşılması açısından da önemlidir. Meşrutiyet, hürriyet, istibdat, Batıcılık, İslamcılık, Türkçülük, medeniyet, terakki-tedenni, Kürt sorunu, Abdülhamid, İttihat ve Terakki, Cumhuriyetin kuruluşu ve laiklik gibi bugün de tartışılan bir dizi konu ve probleme ait ipuçlarına bu okumalarda rastlamak mümkündür. Çok geniş bir çalışma alanı açan bu konular araştırmacıların ilgisini beklemektedir. Bu çalışmada öncelikle Bediüzzaman Said Nursi'nin "Eski Said Dönemi" diye tabir edilen dönemindeki gazetecilik faaliyetlerine yer verilecek ve bu gazetelerdeki fikirleri ele alınacaktır. Devamında Said Nursi'nin Eşref Edip'le ve *Sebilürreşad*'la Meşrutiyet dönemlerinden başlayarak ölümüne kadar devam eden münasebetlerine kısaca değinilecektir.

Bediüzzaman'ın doğup büyüdüğü bölgenin problemlerine dikkat çekmek ve bir dizi çözüm önerilerinde bulunmak maksadıyla İstanbul'a geldiği yıllar Osmanlı'nın en çalkantılı dönemleridir. Medresetü'z-zehra projesini padişaha sunmak ve Doğu'da bu üniversitenin kurulmasının öncülüğünü yapmak üzere

Dersaadet'e gelen Said Nursi kendisini Meşrutiyet, hürriyet ve istibdat kavramları etrafında yoğunlaşan tartışmaların içinde bulur. Said Nursi bu tartışmalara kâh gazeteler yoluyla, kâh çeşitli münasebetlerle katıldığı toplantılarda yaptığı konuşmalarla katılır. Bediüzzaman'ın fikirlerini açıklamak için gazete imkanlarını kullanmak; hatta kendisinin de *Marifet ve İttihad-ı Ekrad* adıyla bir gazete çıkarmak istemesi onun basına verdiği önemin bir göstergesi olarak kaydedilmelidir. Said Nursi kendi gazetesini çıkaramaz ama yazarlık anlamında yoğun bir gazetecilik faaliyetinin içindedir. Bu faaliyetlerin anlaşılabilmesi ve öneminin kavranabilmesi için ilk önce Osmanlı'da basının gelişmesine kısaca bakmak, gazetecilik faaliyetlerinin Osmanlı toplumu ve aydınları açısından ne anlama geldiğini tespit etmek faydalı olacaktır.

Osmanlı Dönemi Gazeteciliğine Kısa Bir Bakış

Batılılaşma hareketleriyle birlikte Osmanlı'da yükselen yayıncılık hareketleri çok geniş bir çalışma alanının konusudur. Günümüzde de devamlılığı olan İslamcılık, Batıcılık ve Türkçülük fikirlerinin gazeteler ve dergiler etrafında geliştiği, bununla birlikte daha birçok alanda gazetelerin farklı fikirlerin de naşir-i efkarı olarak kullanıldığı düşünüldüğünde bu çalışmaların da ne kadar değerli olduğu da anlaşılabacaktır.

Osmanlı Devleti'nde ilk resmî gazetesi olan *Takvim-i Vekayi* ile (25 Cemaziyevvel 1831) başlayan basın hayatında hızlı bir gelişme görülür. Resmî görüşü yansıtan *Takvim-i Vekayi*'den sonra *Ceride-i Havadis* ve *Tercüman-ı Ahval* çıkınca devletin resmi görüşünün dışında ilk özel gazeteler çıkmış olur. Bu tarihten itibaren de gazeteler hızlı bir şekilde çoğalır.

Tercüman-ı Ahval'den başlayarak toplumun eğitimi, yönlendirilmesi, kültürel gelişimi ve siyasal uyanışında gazetelerin ciddi rol oynadığını düşünen Tanzimat aydınları, Genç Osmanlılar gibi örgütlü muhalefetin gelişmesinde de gazeteleri kullanmışlardır (İnuğur, 1982, s. 184).

Meşrutiyet, müsavat, milliyet, hürriyet, medeniyet gibi kavramların tartışmaya açıldığı gazeteler için Şinasi, "Halk ancak haklarını, düşünmeyi ve yorumlamayı gazete aracılığıyla öğrenebilir" demektedir, gazetenin önemine vurgu yapmaktadır (İnuğur, 1982, s. 192).

II. Meşrutiyet Dönemi'nde Gazeteler

Bizim konumuzla da ilgili olarak, İkinci Meşrutiyet'le birlikte çok partili bir hayata geçilmesi gazetecilik ortamını da doğrudan etkiler. Zafer Toprak'ın bildirdiğine göre 1910 yılına kadar 353 gazete ve dergi yayınlanmıştır (Toprak, 1982, s. 18). Bu sayı, ilerleyen zamanlarda daha da artarak yedi yüzlü sayılara ulaşır. Bu durum Meşrutiyet yıllarında çok renkli ve hareketli bir basın hayatının olduğunu gözler önüne sermektedir. Bu yıllarda neredeyse her düşünce etrafına birkaç gazete ve dergi çıkar. İkinci Abdulhamid döneminin baskıcı, sansürcü siyasi ortamına rağmen gazeteler önemli tartışmaların kaynağı olarak önemli bir işlev üstlenirler. 31 Mart Vakası'ndan sonra artan gazete kapatma uygulamalarına kadar bu renklilik ve hareketlilik devam eder (Ayhan, 2010, ss. 44-52).

Meşrutiyet'in ilan edildiği yıllar renkli ve hareketli gazetecilik faaliyetleri siyasi yaşam içerisinde en çok göze çarpan hususlardandır. Dönemin meşhur simaları meşhur gazetelerde kendilerini ifade etme imkânı bulurlar. Mesela, "Meşrutiyet ilan edildiği zaman, Ahmet Cevdet'in *İkdam*'ı yayın hayatına devam etmekteydi. Bu gazete kadrosunu Babanzâde İsmail Hakkı, Abdullah Züh-tü, Ahmet Rasim ve Hüseyin Cahit oluşturmuştu. Ali Kemal başyazar olduktan sonra *İkdam* gazetesi İttihat ve Terakki'ye karşı şiddetli muhalefete başlamış ve Ahrar Fırkası'nın fikirlerini savunmuştur" (İnuğur, 1982, s. 307).

Dönemin önemli basın organlarından biri de *Tanin*'dir. "*Tanin*'de Hüseyin Cahit (Yalçın), Tefik Fikret ve Hüseyin Kazım yazılar yazıyordu. Hüseyin Cahit, koyu İttihatçıydı. *Tanin* gazetesi ittihatçıların yayın organı sayılıyordu" (Topuz, 2003, s. 83). Uzun süre yurt dışında kalan Mizancı Murat Bey'in çıkardığı *Mizan* gazetesi İttihatçılara ateş püsküren yazılarıyla ünlüydü (Topuz, 2003, s. 83). Ahmet Mithat Efendi'nin çıkardığı *Tercüman-ı Hakikat* gazetesi ise tarafsız kalmaya çalışmıştır. Bir süre sonra Ahmet Mithat Efendi gazeteden ayrılmıştır. Onun ayrılmasından sonra gazeteyi Şükrü ve Behçet Beyler çıkarmıştır (Topuz, 2003, s. 84).

Mevlânâ Rıfat'ın yönettiği *Hukuk-ı Umumiye* gazetesi Fedakârını Millet Derneği'nin yayın organı idi. İttihatçıları sert bir dille eleştiriyordu. Kısa sürede kapatıldı. İstibdat döneminde bir dizgi yanlışlığı dolayısıyla kapatılan *Takvim-i Vekayi* gazetesi 29 Temmuz 1909'da yeniden çıkmaya başladı (Topuz, 2003, s. 83). *Osmanlı* gazetesi ise Ahrar Fırkası'nın yayın organı idi ve Süleyman Nafiz'in yönetimindeydi (Topuz, 2003, s. 84).

Bu dönemin gazeteleri ve fikir adamlarıyla ilgili en dikkat çekici hususlardan biri, bariz şekilde görülen fikri kutuplaşmalardır. Bu dönemde gazeteler adeta iki düşman gruba ayrılmışlardı: İttihatçı sempatzanları ve karşıtları. Karşıt grubun başında ise radikal tavrılarıyla tanınan Tahsin Bey, diğer tarafta da *Volkan*'ı yayınlayan Kıbrıslı Derviş Vahdetî vardı. Buradan hareketle gazeteler arası ciddi tartışmalar olmakta ve basın kanunu bulunması gerekliliği de dile getirilmekteydi. Bu konudaki aksaklıklar basınla ilgili bir düzenlemeyi zorunlu hale getirmişti. Türkçe, Rumca ve Ermenice gazetelerin müdürleri, Osmanlı İttihat ve Terakki Cemiyeti'nin istekleri doğrultusunda bir araya gelerek, birtakım yayın ilkeleri belirlemişlerdi ve bu ilkeler 7 Eylül 1908 tarihli İttihat ve Terakki'de "Matbuat programı" başlığı altında duyurulmuştu (Çakır-Aydın, 2010, ss. 237-243).

Gitgide artan siyasi çalkantılar, düşünce ayrılıkları ve çekişmeler nedeniyle bu program hayata aktarılamaz. Meclis'in bir basın kanununun hemen hazırlanmasına karar vermesi yeni tartışmaları da beraberinde getirir. *Serbesti* gazetesi başmuharriri Mevlanzâde Rıfat'ın önderliğinde İstanbul'da düzenlenen miting gibi birçok yerde basın kanunu aleyhinde mitingler düzenlenir. Gazete sütunlarına da yansıyan bu durum *Tanin*'de Hüseyin Cahit'in "Matbuat-ı Hürriyet" adlı yazısında ifadesini bulmaktaydı. Bu dönemde İttihatçıların muhalifleri ve Abdülhamid taraftarları arasındaki çekişmelere basın tarihinde bir ilk olan bir gazetecinin öldürülmesi olayı eklenince, basın camiasında büyük çalkantılar meydana gelir. Abdülhamid dahi hiçbir gazeteciye öldürtmemiş, hapis ve sürgün cezalarıyla cezalandırmıştı. Bu durum muhaliflerle ittihatçı düşmanlarını bir araya getirdi. Babıâli ve meclis önünde Darülfünun öğrencilerinin düzenlediği gösteriler yapıyordu. Meclis içinde de pek sınırlı bir hava esmekteydi. Bu puslu hava 13 Nisan 1909'da patlak verdi. 31 Mart hadisesiyle birlikte Abdülhamid tahttan uzaklaştırıldı ve bütün fırkalar lağvedildi. İstanbul'da sıkıyönetim ilan edilerek Divan-ı Harb-i Örflerle beraber darağaçları kuruldu. Bu yargılamalarda suçsuzlar dahi idam edildiler. Gazeteleriyle halkı kıskırtanlar da yargılandılar. Meşrutiyetin ilanından sonra tekrar gazeteciliğe başlayarak *Mizan*'ı neşretmeye başlayan Mehmet Murat, yönetime ve İttihatçılara olan muhalefetinden dolayı müebbet kalebentliğe mahkum edildi. Gazetecilere yapılanlar bunlarla sınırlı kalmadı. İlerleyen dönemde *Sada-yı Millet* yazarı Ahmet Samim 9 Haziran'da, *Şehrah* yazarı Zeki ise 10 Temmuz 1911'de öldürüldü. Hemen hemen bütün gazeteciler çeşitli hapis cezaları ve sürgünlere maruz kaldılar (Çakır-Aydın, 2010, ss. 243-49).

İşte, 31 Mart sebebiyle Divan-ı Harp'te yargılanan Bediüzzaman Said Nursi'nin İstanbul hayatının ilk yılları ve gazetelerde yazdığı yazılar böyle karışık bir döneme rast gelmektedir.

Bediüzzaman Said Nursi'nin Yazılarının Neşredildiği Gazeteler

Bediüzzaman Said Nursi'nin 1908'den Divan-ı Harp'te yargılandığı tarihe kadarki yazdığı ve nutuklarının yayımlandığı gazeteleri *Tercüman-ı Efkar*, *Serbesti*, *Volkan*, *Mizan*, *Misbah*, *Şûra-yı Ümmet*, *Şark ve Kürdistan*, *Kürd Teavün ve Terakki Gazetesi* ve *Rehber-i Vatan* olarak sıralayabiliriz. Bu tarihten sonra İstanbul'dan ayrılarak Doğu seyahatine çıkan Bediüzzaman Said Nursi, 1912'de tekrar İstanbul'a gelerek Sultan Reşad'la Balkan seyahatine katılmış, Medresetü'z-zehra projesini tekrar gündeme getirerek projeyi kabul ettirmiş, Van'a dönerek üniversitenin temellerini de atmıştır. Ancak Birinci Dünya Savaşı'nın başlamasıyla proje yarım kalmış, Bediüzzaman da Doğu cephesinde gönüllü alay kumandanı olarak savaşmış ve Ruslara esir düşmüştür. Esaret dönüşü İstanbul'a gelen Said Nursi'nin bu dönemde yalnızca *İkdam* ve *Sebilürreşad*'da yazılarının çıkması dikkat çekicidir.

Bediüzzaman Said Nursi gazetelerde yazı yazmasının nedenini, “Volkan gibi cerâid-i diniye ile nesâyih-i diniyeyi, o mütehasşis ve müteheyyic vicdanlara yağdırmak istiyoruz” sözleriyle açıklar (Nursi, 2012, *ESDE*, s. 98.).

O'na göre gazeteler dini nasihatlerin halka ulaştırılması, vicdanların harekete geçirilmesi yolunda önemli bir fonksiyona sahiptir. Gazetecileri de “huteba-i umumî” olarak tavsif eden Nursi (Nursi, 2012, *ESDE*, s. 57) gazetelerin “bedraka-i efkâr” (fikirlerin kılavuzu) olmaları gerektiğini de ifade etmektedir (Nursi, 2012, *ESDE*, s. 115). “Edipler edepli olmalı; hem de edeb-i İslâmiye ile müteeddip olmalı. Ve onun sözleri kalb-i umumî-i müşterek-i milletten bitarafane çıkmalı. Ve matbuat nizamnamesini, vicdanınızdaki hiss-i diyanet ve niyet-i halise tanzim etmeli” (Nursi, 2012, *ESDE*, s. 124.) diyerek de gazetecilik ilkelerine ahlaki ve şer’i bir çerçeve çizer.

Said Nursi'nin Gazetelerdeki Fikirleri ve Bediüzzaman'ın *Makalat*'ı

Said Nursi'nin 1908 ile 1920 yılları arasında çeşitli gazete ve dergilerde yayımladığı makalelerini *Makalat* adlı eserinde toplamıştır. Bu makaleleri sırasıyla şöyle sıralamak mümkündür:

Said Nursi'nin yayımladığı hürriyet ve meşrutiyet ile alakalı yazdığı ilk makale *Tercüman-ı Efkar* gazetesindeki yazısıdır (Akgündüz, 2013, s. 458). İlk sayıdaki bu yazıya ait nüsha elde değildir.

Said Nursi gazetelerden önce çeşitli vesilelerle hürriyetin ilanından hem önce hem de sonra hürriyet, Kanun-ı Esasi ve içtimai konularda nutuklar irat etmiştir. Mesela bu nutukların başında hem İstanbul'da hem de Selanik'te verdiği hürriyet ile ilgili nutuk gelmektedir. Bu nutuk, *Misbah* gazetesinde de yayımlanmıştır.

Bediüzzaman Said Nursi ile ilgili tartışmalarının odağında onun tarif ettiği şekliyle “hürriyet” uğrunda mücadeleleri yatmaktadır. Onun Abdülhamid ya da İttihat ve Terakki ile ilişkileri de bu bağlamda değerlendirilmelidir. Bediüzzaman “hürriyet-i şeriye” olarak tarif ettiği ve bu çerçevede oluşmasını istediği bir kanuni esasının peşinden koşmuş, meşrutiyeti de bu bağlamda ele almış ve gazetelerde bu bağlamda makaleler neşretmiş, farklı zeminlerde nutuklar irat etmiştir. Bu nutuklar da devrin gazetelerinde yayımlanmıştır.

Bunlardan ilki *Misbah*'ta yayımlanan “Dağ meyvesi acı da olsa devadır” başlıklı yazıdır. *Misbah* gazetesi 2 Ekim 1908 tarihli nüshasında bu nutkun başına şöyle bir ibare koymuştur:¹ “İstanbulumuzca Kürd Hoca denmekle maruf, fazıl-ı şehir Bediüzzaman-ı Kürdî Molla Said Hazretlerini inkılab-ı mes'ud ibtidalarında Dersaadet ve Selanik'te kerraren irad edip bilhassa gazetemize ihda eylediği nutk-ı irticalidir” (Akgündüz, 2013, s. 459).

Bu nutuk, Selanik'te hürriyet meydanında tekrar edilen nutkun suretidir. Hürriyete hitap başlıklı bu nutuk, “Ey hürriyet-i Şer'i öyle müdhiş, öyle güzel ve müjdeli bir seda ile çağırılırsun ki...” hitabıyla başlar. Bu nutukta özetle Kanun-i Esasi hakimiyet-i milletin beraat-i istihlali olarak tanımlanır ve bizi cennet

1 Bu nutuk, “Dağ meyvesi acıda olsa devadır” başlığı altında 02 Ekim 1908 - 09 Ekim 1908 tarihleri arasında *Misbah* Gazetesi'nde neşredilmiş ve sonra; “Kütübhane-i İctihad” sahibi Ahmed Ramiz tarafından *Nutuk* adıyla Bediüzzaman'ın bazı makaleleri ile birlikte 1910'da İkbal-i Millet matbaasında bastırılmıştır.

kapılarına davet ettiğini ifade eder. O kapılar ittihad-ı kulub, muhabbet-i milliye, maarif, say'-i insani, terk-i sefahattir (Nursi, 2012, ss.170-182). Bu nutkunda hürriyetin yanlış yorumlanmaması gerektiğini ifade eden Nursi, hürriyetin şeriatın edep ve hükümlerine riayetle ve güzel ahlak ile gelişeceğine dikkat çekerek ilk dönem Müslümanlarının hürriyet, eşitlik ve adalet anlayışlarını ve uygulamalarını örnek olarak gösterir.

Avrupa medeniyetine de değinilen bu nutukta Avrupa'nın işimize yarayan terakkimize yarayacak fen ve sanatlarının alınabileceği ama medeniyetin günahları olarak tabir edilen kötü âdet ve ahlaklarından uzak durulması gerektiği belirtilerek hürriyetin dayanması gereken beş esas şöyle sıralanır: Toplumun bir araya gelmesiyle oluşan milli birlik ve beraberlik; âlemin hükümrânı olan ilim ve marifet; bu milletten yeni Eflatunlar, İbn-i Sinalar çıkaracak, insaniyet cevheri ve İslamiyet hakikatleri; şeriatın adalet, hürriyet ve eşitlik düsturlarına riayet ve meşveret-i şeriye (Nursi, 2012, ss. 176-179).

Bediüzzaman Said Nursi'nin hürriyet ile ilgili düşünceleri ve faaliyetleri müstakil bir çalışma konusu olabilecek niteliktedir. Said Nursi'nin, "İnsanlar hür oldular ama abdullahtırlar" diyerek hürriyetin şer'i sınırlarına dikkat çekmesi, Batı'da tarif edildiği şekliyle, hürriyetin "başkasına zarar vermemek kaydıyla istediğin her şeyi yapabilmektir" anlayışına karşı çıkması oldukça manidar ve orijinaldir. *Münazarat* adlı eserinde de bu hususa değinen Said Nursi "Hürriyeti bize çok fena tefsir etmişler..." diye başlayan soruya "Öyleleri hürriyeti değil belki sefahat ve rezaletlerini ilan ediyorlar" diyerek cevap verir ve hakiki hürriyetin âdâb-ı şeriatla edeplenmiş ve süslenmiş olması gerektiğini ifade eder (Nursi, 1999, s. 55). Bediüzzaman bilhassa meşrutiyet tartışmalarına konu olan hürriyeti iki şekilde tarif eder. Hürriyet tahakküm ve istibdat ile başkasını zillet altında bırakmamak ve zalimlere boyun eğmemektir (Nursi, 1999, s. 41).

Kanun-i Esasi Meselesi

Said Nursi'nin gazetelerde yazdığı dönemlerde en çok tartışılan hususlardan biri *Kanun-ı Esasi* meselesidir. Sultan Abdülaziz'in tahttan indirilmesiyle II. Abdülhamid *Kanun-ı Esasi*'yi ilan etmek şartıyla tahta çıkarılır. Sultan II. Abdülhamid, ilan edilecek yeni anayasanın şer'i şerife aykırı olup olmadığını öğrenmek için yetkili İslam hukukçularından konuyla ilgili layihalarını kendilerine ulaştırmasını istediği bilinmektedir. Bunun caiz olduğu veya olmadığı ile ilgili fark-

lı ilmi şahsiyetler kendisine görüş bildirmiştir. Bu noktada Bediüzzaman Said Nursi'nin meseleyi şer'î zeminlere oturtturarak ele alması ve Meşrutiyet'e Kurani esaslar çerçevesinde sahip çıkması son derece dikkat çekici ve önemlidir. Said Nursi, Meşrutiyet'i "adalet, meşveret ve kanunda inhisar-ı kuvvet" olarak tarif etmiş, Kanun-ı Esasiyi ve meşru Meşrutiyet'i müdafaa eden yazılar yazmıştır. İkinci Meşrutiyet'in ilanından sonra da yeni hükümete ve muhalefete meşrutiyetin kıymetinin bilinmesi yönünde tavsiyelerde bulunmuştur.

Said Nursi, daha evvel savunduğu hürriyetin, II. Meşrutiyet'in ilanı ile gerçekleştiğini görünce iktidarın elden ele geçişini intikama çevirmek isteyenlere ve hürriyeti kötü tefsir etme ihtimallerine karşı *Rehber-i Vatan* isimli yeni çıkan bir mecmuada bir makale yayımlar (Akgündüz, 2013, s. 477). Buna göre hürriyetin yeniden kabulü ve anayasanın ilanı dünyanın yedi harikası gibi önemli bir olaydır ve Osmanlı'yı dünyanın yeniden süper gücü yapacak bir hamledir. Bu makalenin başlığı Bediüzzaman'ın meşrutiyeti şer'î zemine oturttuğu şura ayetlerinden biridir: "Onlarla bütün işlerinde meşveret eyle." (Ali İmran, 159). Bu makalede zamanın, sosyal şartların hızla değiştiği, başkalaştığı ve ihtiyaçların da çeşitlendiği dile getirilir. Buradan hareketle böylesine değişişine şartlar karşısında toplumu ve devleti ancak milletin kalbi hükmündeki Millet Meclisi'nin ve ümmetin fikri demek olan meşveret-i şer'iyenin idare edebileceği ifade edilir. (Akgündüz, 2009, s. 477, bkz *Rehber-i Vatan*, 6.8.1908/24.7.1324, no:1, s. 4).

Said Nursi hürriyet ve Meşrutiyet etrafında gelişen tartışmalara diğer gazetelerde yazdıklarıyla devam eder. Bunlar *Kürd Teavün* ve *Terakki* gazetesinde 19/26 Aralık 1908'de ve 9 Ocak 1909'da yazdığı "Mebusana Hitab" başlıklı makalelerdir.

Burada İslam güneşinin şimdiye kadar istibdadın karanlık bulutlarıyla örtüldüğünden bahsedilmektedir. Bunun sonucu olan ahlak kötülüğü ve dinde zafiyetle İslamîyet istibdada müsaitmiş gibi algılanmıştır. Bu yanlış algıyı ortadan kaldırmak görevi meclis-i mebusana düşmektedir. Meclis milletin kalbi hükmündedir. Makalesinde "milletin kalp hastalığı zaaf-ı diyanettir" diyerek problemin özünü teşhis eden Said Nursi hemen kesilmesi gereken zakkum ağaçlarından söz eder. Avrupalıların İslamîyet'in gelişmeye engel ve istibdada müsait olmalarını zannetmelerini kesilmesi gereken birinci zakkum ağacı; kötü ahlakın kaynağı ve medeniyetin de düşmanı olan dinsizliği ikinci zakkum ağacı; nifakla Müslüman unsurları bölme hareketlerini de üçüncü zakkum ağacı olarak nitelendirir. Buna karşı yetiştirilmesi gereken Tuba ağaçları birlik ve beraberlik, medeniyet ve geleceğin ikbalini sağlayan eksiksiz dindarlığımızdır (Nursi, 2012, *ESDE*, ss. 29-41).

Said Nursi, Osmanlı devletinin çalkantılı günler geçirdiği on günlerde Kürt alimlere ve Kürtlerin ileri gelenlerine de, onların zihinlerini meşgul eden birçok soruyu aydınlatacak tarzda cevaplar veren ve onlara tartışılan meselelerde tavsiyelerde bulunan makaleler neşreder. Bunlardan bir tanesi *İttihad ve Terakki* gazetesinde yayınladığı makaledir (Makale 6 Eylül 1908’de yayımlanmıştır). Bu makalesinde necat ve selametın ittiḥad-ı efkarda olduğu vurgulanmakta, ayrılıkçı fikir ve hareketlere karşı “Biz muvahhidiz, tevhid-i efkara ve ittiḥad-ı kulu-ba muvazzafız” denmektedir (Akgündüz, 2013, s. 495).

Bu çerçevede hem Kürtlere hem de hükümete tavsiyelerde bulunan birçok makale söz konusudur. Bunlardan “Hamidiye Alaylarına Dair Beyan-ı Hakikat” (18 Kasım 1908-6 Teşrinisani 1324) adlı makalesi *Şura-i Ümmet* gazetesinde 46. sayıda çıkmıştır. Bediüzzaman daha sonra yayınlanan *Münazarat* adlı eserinde Doğu vilayetlerindeki Hamidiye alaylarının etkisini ve sonuçlarını şu veciz ifadelerle dile getirir:

Evet, موتوا قبل أن تموتوا sırrına, şunun sâye-i muzlimânesinde mazhar oldunuz. İşte her köye böyle ilâç göndermek, hattâ dâülcü ile karın ağrısına müptelâ olan emsâlinize hazım ilâcı hükmünde olan iâne toplamak, yahut eşkiyâlık ve husûmet derdiyle mülteḥap bulunan o vücuda, iltihâbı tezyid eden Hamidîlik icrâ etmek ve ilâ âhir, acaba tedâvi mi, yoksa tesmîm midir, melekü’l-mevte yardım etmek midir? İşte mâhiyet-i istibdâdın timsâli budur. Zirâ, sâbıkta, Padişah kendi yerinde mahpus gibi oturuyordu, bîçare milletin hâlini anlamıyordu, yahut zaaf-ı kalb ve kuvvet-i vehim ile anlamak istemiyordu, yahut mütehevvisâne ve mütekeyyifâne ve mütekalkıl olan tabiatı, anlattırmaya müsâit değildi. İşte hükümetteki istibdâda, her şeydeki istibdâdı kıyas ediniz. Hattâ, taklidi tevlid eden ilmin istibdâdı dahi böyledir. (Nursi, 1999, ss. 25 -26)

Bu makalesinde özetle yukarıda gördüğümüz gibi Hamidiye alaylarının işleyişiyle ilgili problemlere dikkat çekilmiştir. Hamidiye alaylarının işleyişiyle ilgili ortaya çıkan problemler nedeniyle lağvedilmesi gündeme gelmiştir. Said Nursi, “asakir-i milliye-i Kürdi” kabul ettiği Hamidiye alaylarının lağvını değil, intizamını istemektedir. Çünkü intizam zararı def ve büyük menfaatini sağlayacaktır. Ölüm ve mahvın kardeşi olan ve zararı zararla def etmek olan lağv, usul kurallarına aykırıdır (Nursi, 2012, *ESDE*, s. 20).

“Kürdler Yine Muhtaçtır” adlı makalesi 2 Aralık 1908 (6 Teşrinisani 1324, *Şark ve Kürdistan*, 1.) çıkmıştır. Bu makalesinde Doğu’da, oranın şartlarına uy-

gun bir şekilde “medrese nam-ı me’lûfu ile ulûm-i diniye ve fûnun-i lâzime ile beraber” medreseler açılmasını tavsiye etmektedir (Nursi, 2012, *ESDE*, s. 22).

“Bediüzzaman Said Nursî’nin Nasayihî” başlıklı makale 5 Aralık 1908’de (22 Teşrinisani 1324, 1.)² *Kürd Teavün ve Terakki* gazetesinde yayımlanmıştır (s. 24). Bu makalede ittihat, ittifak, uhuvvet kavramlarına vurgu yapılarak sahip çıkılması gereken üç cevherden ve mağlup edilmesi gereken üç düşmandan söz eder. Üç cevher İslamiyet, cevher-i insaniyet ve milliyettir. Bu üç düşman ise fakirlik, cehalet ve ihtilaflardan doğan karşılıklı düşmanlıklardır (Nursi, 2012, *ESDE*, s. 25). Nursi makalesinde Kürdistan’ın istikbalini temin edecek vasıtalarından da söz eder. Bunlardan “Birincisi, ittihad-ı millî. İkincisi, ulûm-i diniye ile beraber fûnun-i lâzime-i medeniyeyi tamim etmektir ki, esası ve medresesi aşiret alaylarıdır” (Nursi, 2012, *ESDE*, s. 26).

“Nutm-ı Sabıkın Neticesi”, 9 Ocak 1909’da *Kürd Teavün ve Terakki* gazetesinde yayımlanır (27 Kânunievvel 1324, 6). Bu makalede dört tez ileri sürülür. Bunlar: Avrupa’dan mehasin-i medeniyetin iktibasına muhtaç olduğumuz, Meşrutiyet kanunlarına milli bir libas giydirilmesi gerektiği, müsavat ve adaletin dine dayandırılması gerektiği, Meşrutiyetin de şeriat libasıyla göstermenin ve tatbik etmenin zaruri olduğu (Nursi, 2012, *ESDE*, ss. 42-43). Devamında da bizi her alanda geri bırakan düşmanlardan söz edilir: “o da üç büyük müthiş düşmandır: birincisi fakr, ikincisi cehil, üçüncüsü ihtilâftır. Bu üç düşmana cihad etmeye dinen mükellefiz. Üç elmas kılıcı elde etmek lâzımdır. Birincisi muhabbet-i millî, ikincisi ittihat, üçüncüsü maariftir” (Nursi, 2012, *ESDE*, s. 44). Nursi’nin “İlmiye” başlıklı yazısı da aynı tarihte aynı gazetenin aynı nüshasında yayımlanır (27 Kânunievvel 1324, *Kürd Teavün ve Terakki* gazetesinde, 6).

Said Nursî’nin *Volkan* Yazıları

Bediüzzaman Said Nursî’nin “Eski Said” döneminde yoğun bir şekilde yazdığı gazetelerden biri de *Volkan*’dır. Bediüzzaman Said Nursî’nin *Volkan* gazetesinde toplam on sekiz makalesi yayınlanmıştır.

Volkan gazetesi 1908-1909 arasında İstanbul’da çıkmış, Derviş Vahdeti’nin sahibi olduğu siyasi bir gazetedir. İttihad-ı Muhammedî Fırkası’nın fikirlerinin

2 Kürtçe olarak neşredilen bu makalenin Türkçe tercümesi “Kürtler Neye Muhtaç” başlığı ile gazetenin 1 hafta sonraki sayısında (29 Teşrinisani 1324/12 Aralık 1908, 2, 13) yayınlanmıştır.

savunulduğu gazete 31 Mart'ın destekçileri arasında görülür. Derviş Vahdeti de 31 Mart Hadisesi nedeniyle İstanbul'u terk etmek zorunda kalmış; ancak İzmir'de yakalanarak Divan-ı Harp'te yargılanmış ve idam edilmiştir. *Volkan* gazetesi, 31 Mart Hadisesi'nden sonra yayınlarına son vermiştir.

Volkan gazetesinin logosunun altında “İttihad-ı Muhammedi Cemiyeti'nin Mürevvic-i Efkarıdır” ibaresinin yer almasına rağmen Bediüzzaman bu gazeteyi İttihad-ı Muhammedi Cemiyetinin özel bir yayın organı olarak görmemektedir. Said Nursi'nin İttihad-ı Muhammedi Cemiyeti ile ilgili görüşlerini şöyle özetlemek mümkündür: O'na göre “cemiyetin ebedi ve sonsuza kadar sürecek olan yayın organı” tüm İslami kitaplardır. Geçici yayın organı ise “ılayı kelimetullahı hedef ve maksat edinmiş olan bütün gazetelerdir”. İttihad-ı Muhammedi, tüm Müslümanların hedefi olan İslam birliğidir. Cemiyet olarak kurulan İttihad-ı Muhammedi ise gerçekleşmesi düşünülen asıl ittihadın ilk adımıdır (Resulan, 1994, s. 11).

Volkan gazetesinin değişik nüshalarında 18 ayrı yazısı yayımlanan Bediüzzaman Said Nursi, yazılarında daha çok İttihad-ı Muhammedi cemiyeti üzerinde durmuş, ittihad-ı İslam vurgusunu sık sık dile getirmiş ve bunun gerçekleşme imkanlarından ve yollarından bahsetmiştir. Said Nursi yazılarında genel olarak İslam birliği, Meşrutiyet'in anlam ve önemi, İslam dünyasının geri kalış nedenleri, terakki edebilmenin şartları, Osmanlılık, hilafet, medrese-mektep çatışması ve bunların ıslah yolları gibi günün tartışılan meseleleri üzerinde durmuştur.

Said Nursi *Volkan*'daki ilk makalesini “Hakikat” başlığı altında 11 Mart 1909'da yayımlar (26 Şubat 1324, *Volkan*, 70, 1). Tevhit vurgusunun yapıldığı makalede, her bir müminin “i'layı kelimetullah” ile mükellef olduğu, bunun yolunun da maddeten terakkiden geçtiği vurgusu yapılır. Dönemin önemli tartışma konusu Meşrutiyetle ilgili fikirlere de yer verilen makalede Meşrutiyet, “adalet ve meşveret ve kanunda inhisar-ı kuvvetten ibaret” şeklinde tarif edilir.³ Ona göre kuvvet kanunda olmalıdır. Yoksa istibdat tevzi edilmiş olur. Aynı makalede “İnsanlar hür oldular, ama yine abdullahtılar. Her şey hür oldu; şeriat da hürdür, Meşrutiyet de. Mesail-i şeriatı rüşvet vermeyeceğiz” diyen Said Nursi, hürriyet meselesinde şer'i zeminden sapılmamasının önemine değinir ve gerçek hürriyetin nasıl olması gerektiğini açıklar (Nursi, 2012, *ESDE*, s. 52).

3 Bediüzzaman 'Meşrutiyet'le ilgili bu tarifini daha sonra aynen 'Cumhuriyet' için de yapacaktır: “Cumhuriyet ki, adalet, meşveret ve kanunda inhisar-ı kuvvetten ibarettir...”

“Yaşasın Kur'an-ı Kerim'in Kanun-ı Esasileri” başlıklı yazı 14 Mart 1909'da yayımlanır. Burada da Meşrutiyet'in şer'i bir zemine oturtulduğu görülür. “Cumhuriyet ve demokrat manasındaki meşrutiyet ve Kanun-ı Esasî denilen adalet ve meşveret ve kanunda cem-i kuvvet...” diye başlayan uzun cümlesinde Meşrutiyet'in Kur'an-ı Mukaddes'in düsturlarına dayanması gerektiği vurgulanarak Kuran esaslarının toplum üzerindeki etkilerinden bahsedilir (Nursi, 2012, *ESDE*, s. 54).

Volkan'daki bir diğer yazı “Yaşasın Şeriat-ı Ahmedi” (Asm) (18 Mart 1909, 77) başlığını taşır. Makalede, “Nefs-i emmarenin istibdad-ı rezilesi”nden kurtuluşun İslamiyet'e istinatla olacağı vurgulanır. Devamında pozitivist düşüncenin Osmanlı aydınları ve toplumu üzerindeki menfi etkisine dikkat çekilerek “dünya için din feda olunmaz. Gebermiş istibdadı muhafaza için vaktiyle mesail-i şeriat rüşvet verilirdi. Dinin meseleleri terk ve feda edilmesinden, zarardan başka ne faydası görüldü? Milletin kalb hastalığı zaaf-ı diyanettir; bunu takviye ile sıhhat bulabilir.” denilerek dine sahip çıkılmasının önemine değinilir (Nursi, 2012, *ESDE*, s. 56).

Bu makalede yer verilen “Hususi bir ihtar” gazetecilerle ilgilidir. Nursi, burada “gazeteci denilen huteba-i umumî, iki kıyas-ı fasit ile milleti bataklığa düştürmüştür: Birincisi, vilâyatı İstanbul'a kıyas ederek. Hâlbuki, elifbayı okumayan çocuklara felsefe dersi verilse sathî olur. İkincisi, İstanbul'u Avrupa'ya kıyas etmişler. Hâlbuki, bir erkek, kadının kametinden istihsan ettiği libası giyinse maskara ve rezil olur.” diyerek Batılı değerleri dini, sosyal ve kültürel farklılıkları gözetmeden Osmanlı milletine empoze etmeye çalışan yaklaşımlar eleştirilir (Nursi, 2012, *ESDE*, s. 57).

“Dağ Meyvesi Acı da Olsa Devadır” başlıklı yazı *Volkan*'da yayımlanır. (24 Mart 1909, 83-84) Bu makalede de şer'i ilkelere kanaat etmeyerek bazı temel hükümlerde ve ahlakta Avrupa'ya dilencilik etmenin İslam'a karşı işlenmiş büyük bir cinayet olduğu vurgulanmaktadır. Nursi aynı makalede dinsizlik, ayrılıklar, nifak ve günahlarla medeniyetin çirkinliklerini bizim bünyemize uymayan zakkum ağacına benzetmekte ve ittihat ile dine istinadı ve şeriata bağlılığı da tuba ağacı olarak zikretmektedir. (Nursi, 2012, *ESDE*, s. 59).

“Seda-yı Hakikat” başlıklı makalede de (27 Mart 1909, 86) ittihat kavramı üzerinde durularak İttihad-ı İslam'ın önemi ve gerçekleşme şartları anlatılır. “Bu zamanın en büyük farz vazifesi ittihad-ı İslâm'dır” denilerek bu ittihadın gerçekleşmesinde muhabbetin rolü dile getirilmekte; ittihadın en büyük düş-

manları olan cehalet, fakirlik ve nifaka karşı da düşmanlık beslenmesi gerektiği ifade edilmektedir (Nursi, 2012, *ESDE*, s. 67). Aynı makalede gayrimüslimlere karşı ikna edici bir üslup ve hareket tarzının benimsenmesi gerektiğini belirten Nursi bu yolla İslam'ın sevdirebileceğini belirtir (Nursi, 2012, *ESDE*, s. 68).

Said Nursi, “Reddül-Evham” başlıklı yazıda İttihad-ı Muhammedî ile ilgili eleştirilere cevap verir (31 Mart-1 Nisan 1909, 90, 91). Yazısında “İttihad-ı Muhammedî (aleyhissalâtü vesselâm) cemaatine isnat ettikleri dokuz evham-ı fasideyi reddedeceğim” diyerek dokuz maddede İttihad-ı Muhammedî ile ilgili kuruntuları çürütür.

İttihad-ı İslâm olan İttihad-ı Muhammedî (aleyhissalâtü vesselâm) dediğimiz vakit, umum mü'minlerin mabeyninde bilkuvve veya bilfiil sabit olan ittihat muraddır. Yoksa, İstanbul ve Anadolu'daki cemaat murad değildir. Amma bir katre su da sudur. Bu ünvandan tahsis çıkmaz. Tarîf-i hakikîsi şöyledir: esas temeli, şarktan garba, cenuptan şimale mümted ve merkezi Haremeyn-i Şerîfeyn ve cihet-i vahdeti tevhid-i İlâhî, peyman ve yemini iman, nizamnamesi sünnet-i Ahmediye (aleyhissalâtü vesselâm), kanunnamesi evamir ve nevahî-i şer'îye, kulüp ve encümenleri umum medaris, mesacid ve zevaya; o cemaatin ilelebet ve muhallet naşir-i efkârı umum kütüb-i İslâmiye ve her vakit naşir-i efkârı başta kur'ân ve tefsirleri ve bu zamanda bir tefsiri *Risale-i Nur* ve ilâ-i kelimetullahı hedef ve maksat eden umum dinî ve müstakim ceraiddir. Müntesibîni, umum mü'minlerdir. Reisi de Fahr-i Âlemdir (aleyhissalâtü vesselâm). (Nursi, 2012, *ESDE*, s. 70) diyerek bu mübarek ismin bir cemiyete ya da gruba tahsis edilemeyeceğini ifade eder ve geniş bir çerçeve çizerek İttihad-ı Muhammedî isminin içine bütün Müslümanları dahil eder. Bu bağlamda, “Ziya-yı Hakikat” başlıklı yazısında da (7 Nisan 1909, 97.) İttihad-ı Muhammedî'nin nasıl anlaşılması gerektiği üzerinde durulmaktadır.

“Lemaan-ı Hakikat ve İzale-i Şübehat” makalesi (11, 12, 13, 15 Nisan 1909, 101, 102, 103, 105.) peş peşe yayımlanır. Makale, “Vehim” başlığı altında ortaya konulan günün tartışılan problemlerine “İrşat” başlığı altında verilen cevaplar şeklindedir. Bu vehimler daha çok İttihad-ı Muhammedî cemiyetinin konumu ve ifade ettiği anlam ile ilgilidir. Sorulardan biri de *Volkan*'da yazı yazması ile ilgilidir. Bu sorulardan birinde “(...)Vehim: *Volkan*'a nedir bu kadar münasebet? İttihad-ı Muhammedî bununla ne hizmet görecektir?” şeklindeki soruya aşağıdaki gibi cevap vererek hisli ve heyecanlı vicdanlara seslenebilmek için dini gazetelerde yazdığını ifade eder:

Din nasihatten ibarettir. Nasihatte tesir lâzım. Tesir de hamiyet-i İslâmiyenin heyecanı ve vicdanların ihtisâsine vabestedir. Biz de cazibedar olan unvan-ı ittihad-ı Muhammedi ile herkesin vicdanına karşı bir pencere açıyoruz. *Volkan* gibi ceraid-i diniye ile nasayih-i diniyeyi, o mütehasis ve müteheyyic vicdanlara yağdırmak istiyoruz. (Nursi, 2012, *ESDE*, s. 98).

“Biraderim Başmuharrir Bey’e”, başlıklı Derviş Vahdeti’ye hitaben yazılan yazıda ise (11 Nisan 1909, Sayı: 105) “Edipler edepli olmalıdırlar. Hem de edeb-i İslâmiye ile müteaddip olmalıdırlar. Matbuat nizamnamesini vicdanlarındaki hiss-i diyanet tanzim etsin.” denilmekte, gazeteciliğin dayanması gereken genel prensipler dile getirilmektedir (Nursi, 2012, *ESDE*, s. 100).

Rumî takvime göre 31 Mart 1325’te (13 Nisan 1909) Osmanlı tarihi içinde en önemli kırılma anlarından biri yaşanır: 31 Mart Vakası. Meşrutiyet’in ilanı üzerinden daha bir yıl geçmeden yaşanan bu hadise hükümetin istifası ve II. Abdülhamid’in tahtan indirilmesini netice vermiştir. Bediüzzaman Said Nursi de hadiseye karıştığı gerekçesi ile Divan-ı Harp’te yargılananlar arasındadır. O yaptığı savunma ile buradan beraat etmiş, savunmasını da Divan-ı Harb-i Örfî ismiyle neşretmiştir.

On üç gün süren bu ayaklanma sırasında yatıştırıcı bir rol oynayan Said Nursi 15-17 Nisan 1909 tarihlerinde *Volkan*’da yayımladığı yazılarında ayaklanmaya karışan askerlere hitap ederek onlardan asayiş bozmamalarını, taşkınlık yapmamalarını, ulü’l-emre itaat etmelerini ister (Nursi, 2012, *ESDE*, ss. 100-103).

“Kahraman Askerlerimize” başlıklı hitabında der ki: “Cemal ve kemaliniz, intizam ve inzibattır. Bunu da hakkıyla en müşevveş bir zamanda gösterdiniz. Ve hayatınız ve kuvvetiniz, itaattir. Bu meziyet-i mukaddeseyi en ufak amirinize karşı bile irae ediniz. Otuz milyon Osmanlı ve üç yüz milyon İslâm’ın namusu artık sizin itaatınıza bağlıdır”.

“Asakire Hitap” (17-18-20 Nisan 1909) başlıklı yazısında: “Şeriat daire-sinde ulü’l-emre itaat farzdır. Ulü’l-emriniz ve üstadınız zabitlerinizdir.” der ve “tarih-i âlem serâpâ şahadet ediyor ki, asker neferatının siyasete müdahaleleri, devletçe ve milletçe müthiş zararları intaç etmiştir.” sözleriyle askerlerin siyasete karışmamaları gerektiğini söyleyerek onların bu harekete karışmamalarını ister (Nursi, 2012, *ESDE*, s. 101).

Aynı tarihlerde (17-20 Nisan) “Cemiyetlere İhtar-ı Mühim ve Seda-yı Vicdan” başlığıyla *Mizan*’da da yazılar çıkar (Nisan 1325, *Mizan*, 129; 7 Nisan 1325, *Volkan*, 110.). Burada da daha önce tekrarladığı fikirler çerçevesinde “İt-

tiha-d-ı Muhammedi (asm)” isminin tahsis kabul etmeyeceği vurgulanmakta ve bu konu ile ilgili izahlar yer almaktadır (Nursi, 2012, *ESDE*, s. 103).

Yine “Asker Kardeşlerime” başlığı ile (18 Nisan 1909, sayı: 152) *Serbesti*’de yayımlanan yazısında Said Nursi, ordunun siyasete karıştırılmaması gerektiğini ifade etmekte ve meşrutiyetin devamından duyduğu memnuniyeti dile getirmektedir (Nursi, 2012, *ESDE*, s. 105). Aynı gazetede (*Serbesti*, 20 Nisan 1909) “Umum Zabitanımıza” başlıklı bir yazısında da bütün askerlerin “itaat-i kamile” ile muvazzaf oldukları dile getirilmektedir (Nursi, 2012, *ESDE*, s. 106).

Hürriyet, meşrutiyet, ittihat, milli birlik ve beraberlik çerçevesinde takdire değer çalışmaları ve makalelerine rağmen Said Nursi 31 Mart hadisesi nedeniyle suçlanır ve Divan-ı Harb-i Örfi’de yargılanır. Kendisinin ifadesiyle “mefahir” kabul edilmesi gereken faaliyetleri cinayet sayılmıştır. Divan-ı Harb-i Örfi’de yargılanan Nursi, buradan beraat eder. Beraattan sonra İstanbul’dan ayrılarak Doğu seyahatine çıkar. Bu seyahatlerinde de İstanbul’daki gibi, Meşrutiyet lehindeki faaliyetlerini sürdürür. Said Nursi’nin bu seyahatleri iki önemli eseri netice verir: *Münazarat* ve *Hutbe-i Şamiye*. 1912’de Sultan Reşad’la Balkan seyahatine çıkan Nursi, bu seyahat sonrasında Medresetü’z-zehra projesi için Sultan’ı ikna eder. Medresesini kurmak için tekrar Doğu’ya dönen Nursi, Van’da gerekli girişimleri başlatır; ancak Birinci Dünya Savaşı’nın çıkması bu projeyi akim bırakır. Gönüllü alay kumandanı olarak Şark cephesinde savaşan Nursi burada Ruslara esir düşer. Esaret dönüşü İstanbul’a dönen Nursi yine çalkantılı bir hayatın içindedir.

Bediüzzaman Said Nursi’nin *Sebilürreşad* Dergisi ve Eşref Edip ile Münasebetleri

Bediüzzaman Said Nursi’nin esaret sonrası İstanbul’a gelişle birlikte *Sebilürreşad* ve Eşref Edip’le olan münasebetlerinin daha da arttığı görülür. *Sebilürreşad*, Mehmed Âkif’in desteği ve başyazarlığında çıkan Eşref Edip’in de sahibi olduğu bir fikir dergisidir. 27 Ağustos 1908’de *Sırât-ı Müstakîm* adıyla yayın hayatına başlayan derginin kurucuları Ebül’ulâ Zeynelâbidin (Ebül’ulâ Mardin) ve Eşref Edip Fergan’dır. “Din, felsefe, edebiyat, hukuk ve ulûmdan bâhis haftalık gazetedir” ibaresiyle çıkan derginin yazar kadrosunda Mehmed Âkif Ersoy, Ebül’ulâ (Mardinizâde), İsmâil Hakkı (Bereketzâde), İsmâil Hakkı (Manastırlı), İsmail Hakkı (İzmirli), Ahmed Naim (Babanzâde), Halim Sabit (Şibay), Mûsâ Kâzım,

Mithat Cemal (Kuntay), Mehmed Tâhir (Bursalı), Ahmet Agayef (Ağaoğlu), Akçuraoğlu Yusuf, Ispartalı Hakkı, Ömer Ferit (Kam), Abdürreşid İbrahim, Tâhirülmevlevî (Olgun), Halil Hâlid (Çerkeşseyhizâde), Mehmet Şemsettin (Günaltay), Edhem Nejat, Gıyaseddin Hüsnü (Nuralizâde), Şeyhülarap, Mehmed Fahreddin, Ahmed Hilmi (Hocazâde), Ömer Fevzi (Bursa mebusu), Ömer Lutfi (Ankara İstinaf reisi), Şerefettin (Yaltkaya), Ahmet Hamdi (Aksekili), Osman Fahri, İbrahim Alâeddin (Gövsâ), Kazanlı Ayaz (Muhammed Ayaz İshakî İdilli), Kâmil (Tepedelenlioğlu) gibi isimler bulunmaktadır. Dergi, 182. sayıdan sonra 8 Mart 1912'de çıkan 183. sayıdan itibaren formatını büyük oranda koruyarak *Sebilürreşad* adıyla yayımını sürdürmüştür. İsim değişikliğiyle ilgili 182. sayıda yer alan notta, "Aynı mesleği daha etraflı bir surette takip etmek üzere *Sebilürreşad* unvanı altında intişar edecektir" açıklaması yapılmıştır. *Sırât-ı Müstakim*'in yazar kadrosu *Sebilürreşad* döneminde de büyük oranda dergide yer almıştır. Bunlara düzenli olarak yazmaya başlayan Ömer Rıza (Doğrul), Said Halim Paşa, S. M. Tevfik, Bergamalı Ahmed Cevdet, Elmalılı Hamdi (Yazır), Eşref Edip, Hasan Hikmet, Ali Ekrem (Bolayır) gibi isimler katılmıştır (Efe, 2009, s. 252).

Esaret öncesinde çeşitli gazetelerde yazıları çıkan Bediüzzaman'ın esaret sonrasında *Sebilürreşad* ve Eşref Edip ile dostluklarının güçlenerek devam ettiği görülür. Mehmet Akif'in İslam'ın son yurdu olarak tarif ettiği Osmanlı coğrafyası üzerinde İngiliz entrikaları bitmek bilmemektedir. İslam alemi üzerinde oynanan çeşitli oyunlar karşısında *Sebilürreşad* vatanperver fikirlerin sesi olur. Bediüzzaman ve Eşref Edip'in dostluğu bu günlerde pekişmeye başlar. Dergi, milli mücadele lehinde tercüme edilen eserlerin basımı ve Anadolu'ya sevkini de üstlenmiştir. "Hindistan İslâm mütefekkirlerinden Şeyh Müşir Hüseyin Kıday'ın başta İngilizler olmak üzere, bütün işgalcilere ateş püsküren ve Türkleri müdafaa eden *İslâm'a Çekilen Kılıç* bu tür eserlerden biri olarak gizlice bastırılıp on binlerce nüshası Anadolu'ya sevk edilmiştir. Yine Bediüzzaman Said Nursi'nin İngiliz aleyhtarı *Hutuvat-ı Sitte* adlı risalesi de aynı şekilde basılıp dağıtılır. Bu eser "İngiliz'in, âlem-i İslâm ve Türkler aleyhindeki müstemlekecilik siyasetini ve entrikalarını, tarihî düşmanlığını etrafa duyurmakta, Anadolu'daki millî kurtuluş hareketine bu manada destek olmakta çok tesirli olmuştur" (<http://mehmetakifarastirmalari.com/2016/03/05/sebilurresad-dergisi-baglaminda-mehmed-akif-ve-esref-edip-dostlugu/>).

Bediüzzaman Said Nursi'nin meşhur *Hutuvat-ı Sitte* adlı eserini zor günlerde Eşref Edip'in yardımıyla bastırması *Risale-i Nur*'da şöyle geçer:

İstanbul’u işgal eden İngilizlerin başkumandanı, İslam içinde ihtilâf atıp, hatta Şeyhülislâm ve bir kısım hocaları kandırıp birbiri aleyhine sevk ederek itilâfçı, ittihatçı fırkalarını birbiriyle uğraştırmasıyla Yunanın galebesine ve harekât-ı milliyenin mağlûbiyetine zemin hazırladığı bir sırada, İngiliz ve Yunan aleyhinde Hutuvât-ı Sitte eserimi Eşref Edib’in gayretiyle tab ve neşretmekle o kumandanın dehşetli plânını kıran ve onun idam tehdidine karşı geri çekilmeyen(...). (s. 699)

Bediüzzaman Said Nursi esaret sonrasında Osmanlı ve İslam alemi üzerinde oynanan oyunları bozmak için gazete ve neşriyat imkanlarını sonuna kadar kullanır. Mesela “Kürtler ve Osmanlılık” başlıklı (22 Şubat 1336/7 Mart 1920 *İkdam*, 8273) yazısı o günlerin siyasal karışıklığı ve parçalanmaya doğru giden Osmanlı üzerindeki oyunları bozmaya yöneliktir. Yazı Paris’te, Şerif Paşa ile Ermeni heyet-i murahhasası reisi Boğos Nubar Paşa arasında, Kürdistan ve Ermenistan hakkında bir itilâf akdedildiği haberlerinin çıkması üzerinedir (Nursi, 2012, *ESDE*. ss. 106-107). Nursi, bu itilafnameye şiddetle karşı çıkar. Yazının imza kısmında Bediüzzaman’la birlikte Sâdât-ı Berzenciyeden Dava Vekili Ahmet Arif, Hizan Sâdât-ı Kiramından İhtiyat Binbaşısı Muhammed Sıddık isimleri de vardır.

Bu bağlamda *Sebilürreşad*’da da “Kürtler ve İslamiyet” başlığı ile bir yazı daha çıkar (17 Mart 1920). Yazının girişinde, “Bu hususta en ziyade söz söylemek salâhiyetini haiz bulunan ve Kürdlerin salâbet-i diniye, necabet-i ırkiye ve celâdet-i İslâmiyesini bihakkın temsil eden ve Dârü’l-hikmeti’l-İslâmiye azasından, Kürd eşraf ve mütehayyızânından bulunan fazıl-ı şehir Bediüzzaman Said el-Kürdi Efendi Hazretleri buyuruyorlar ki:” açıklamasıyla Boğos Nubar ile Şerif Paşa arasında akdedilen mukaveleye şiddetli itiraz dile getirilir. “Kürdler camia-i İslâmiyeden ayrılmaya asla tahammül edemezler” denilerek bunun aksini iddia edenlerin Kürtlük namına söz söylemeye yetkili olmayan beş-on kişiden ibaret olduğu ifade edilir (Nursi, 2012, *ESDE*, s.108).

Kürtleri temsil yetkisinin Meclis-i Mebusan’da olduğunu ifade eden Said Nursi, “Kürdistan’a verilecek muhtariyetten bahsediliyor. Kürdler ecnebi himayesinde bir muhtariyeti kabul etmektense ölümü tercih ederler. Eğer, Kürdlerin serbestiyet-i inkişafını düşünmek lâzım gelirse bunu Boğos Nubar’la Şerif Paşa değil, devlet-i Âliye düşünür.” diyerek çözümün adresini de gösterir (Nursi, 2012, *ESDE*, s.109).

Risale-i Nur'da *Sebilürreşad*

Eşref Edip'in de basımında ve dağıtımında büyük katkısı olan *Hutuvat-ı Sitte*'nin yaptığı etki şüphesiz çok büyük olmuştur. İşgale karşı ve Milli Mücadele'nin kazanılmasına yönelik bu kader ortaklığı Bediüzzaman'ın vefatına kadar süren derin bir dostluğun da başlangıcıdır. Meşrutiyet dönemlerine kadar dayanan ve Bediüzzaman'ın ölüne kadar devam eden bu vefalı dostlukları ile ilgili hem *Risale-i Nur*'da hem de Eşref Edip'in eserlerinde birçok bilgiye rastlamak mümkündür. *Risale-i Nur*'da Eşref Edip ve *Sebilürreşad* ile ilgili ifadeleri kısaca şöyle toplamak mümkündür:

Sebilürreşad dergisinin kuruluş amaçlarında yer alan “şuun-ı İslamîyeden bahsetmek” amacına uygun bir şekilde Bediüzzaman Said Nursi'den ve *Risale-i Nur* hizmetlerinden haber vermekle kalmaz, Nur talebelerinin de kendilerine yapılan baskı, takibat gibi hareketleri duyurmak için sesi olur.

Bunlardan birinde; Emirdağ Nur talebeleri namına Mehmed, İbrahim, Ziya ve saire imzası ile “Hak ve hakikatin nâşiri olan *Sebilürreşad*'a” ibaresiyle, “Saltanat Demokratlarda ise, hüküm ve icraat ve iktidar bizdedir”, diyen Halk Partisinin Bediüzzaman ve bazı eserleri ile ilgili yapılan hukuksuz işlemleri nazara verilmektedir (Nursi, 2012a, s. 522). *Emirdağ Lahikası*'nda Sadık, İbrahim, Zübeyir imzasıyla yayımlanan bir başka mektupta, *Sebilürreşad*, *Büyük Doğu* ve Eşref Edip ile ilgili övgü dolu sözlerle yer verilir:

Eşref Edip kırk seneden beri iman hizmetinde benim arkadaşım ve *Sebilürreşad*'da makale yazan ve şimdi vefat eden çok kıymetli kardeşlerimin mümessili ve hakiki İslamîyet mücahidlerinden bir kardeşimdir. Ve Nurun bir hâmisidir. Ben vefat etsem de, Eşref Edip, Nurcular içinde bulunmasıyla büyük bir teselli buluyorum. Fakat Nur Risalelerinin ve Nurcuların siyasetle alakaları yok. Ve *Risale-i Nur*, rıza-i ilâhiden başka hiçbir şeye âlet edilmediğinden, mümkün olduğu kadar, *Risale-i Nur*'un mensupları da içtimâî ve siyâsî cereyanlara karışmak istemiyorlar. Yalnız *Sebilürreşad*, *Doğu* gibi mücahidler iman hakikatlerini ehl-i dalâletin tecavüzatından muhafazaya çalıştıkları için, ruh u canımızla onları takdir ve tahsin edip onlarla dostuz ve kardeşiz-fakat siyaset noktasında değil. Çünkü iman dersi için gelenlere tarafgirlik nazarıyla bakılmaz. Dost düşman, derste fark etmez. Halbuki siyaset tarafgirliği, bu mânâyı zedeler, ihlâs kırılır. Onun içindir ki, Nurcular emsalsiz işkencelere ve sıkıntılara tahammül edip Nuru hiçbir şeye âlet etmediler. Siyaset topuzuna el atmadılar. (Nursi, 2012a, s. 545)

Bediüzzaman Said Nursi'nin hayatını ele alan *Tarihçe-i Hayat*'ta da Eşref Edip'in 1952 yılında Bediüzzaman'ı ziyareti esnasındaki sohbeti yayımlanır (Nursi, 2011, *TH*, 956). Bu sohbet Eşref Edip'in, *Bediüzzaman Said Nur ve Nurculuk, Tenkid, Tahlil* (1963), kitabında ve *Sebilürreşad*'da da yayımlanmıştır.

Bu dostluğun ve takdirin ifadesini 1958 senesinde *Sebilürreşad*'ın 50. yıldönümü vesilesiyle Bediüzzaman Said Nursi'nin Eşref Edip'e gönderdiği şu tebrikte de görmek mümkündür:

Aziz, muhterem, sıddık, envâr-ı İslâmiyeyi elli seneden beri neşreden, hakaik-i İslâmiyeyi ehl-i dalâlete karşı müdafaa eden ve elli seneden beri benim maddî mânevî bir hakikî kardeşim ve meslektaşım, Eşref Edip!

Sebilürreşad'ın ellinci sene-i devriyesi münasebetiyle gayet samimî ve uzun bir mektup yazacaktım. Fakat pek şiddetli hasta olduğumdan, hattâ konuşmaya da iktidarım olmadığından, *Risale-i Nur*'a havale ediyorum. Onda *Sebilürreşad*'ın mahiyetini, hizmetini gösteren mektuplar vardır. Zaten *Sebilürreşad*, Nur'ların mühim parçalarını neşretmiştir. *Tarihçe-i Hayat*, *Sebilürreşad*'ın ellinci sene-i devriyesine tam bir tebriknâme hükmündedir.

Yine Bediüzzaman Said Nursi, *Sebilürreşad*'ın 115. sayısında tesettürle ilgili, "Ehl-i iman Ahiret Hemşirelerime" başlıklı makalesinin (Nursi, 1996, s. 361) ve "dini siyasete alet yapmak istiyor" ithamlarına karşılık, "Hakikat Konuşuyor" başlıklı makalesinin derginin 116. sayısında yayımlandığına dikkat çekerek (Nursi, 2012, s. 740) çeşitli vesilelerle *Sebilürreşad*'a atıfta bulunur.

Said Nursi'ye atfedilen suçlamalardan biri olan "dini siyasete alet etmek" meselesinde mahkeme müdafaatında bunlara ayrıntılı cevap veren Nursi, *Sebilürreşad*'ın 116. sayısındaki "Hakikat Konuşuyor" adındaki makalede şunları ifade etmektedir:

Elcevap: Bütün dünyasını, hattâ lüzum olsa kendi şahsî âhiretini dine feda etmeye bütün hayatı şehadet eden ve otuz beş seneden beri siyaseti terk eden ve beş mahkeme bu meseleye dair kat'î delil bulamadığı halde seksen yaşını geçmiş, kabir kapısında, hem dünyada hiçbir şeye mâlik olmayan bir adam hakkında "dini siyasete âlet yapıyor" diyenler, yerden göğe kadar haksızdırlar, insafsızdırlar. Hem bu iftiralarıyla beraber, o adam hakkında güya âsâyişi ve emniyeti ihlâl etmek istiyor, diyorlar. Halbuki o adamın *Kur'ân-ı Hakîm*'den aldığı hakikat dersi ve talebelerine verdiği ders şudur:

Bir hanede veya bir gemide birtek mâsum, on cânî bulunsa, adalet-i Kur'âniye o mâsumun hakkına zarar vermemek için, o haneyi yakmasını ve o gemiyi batırmasını men ettiği halde, dokuz mâsumu birtek cânî yüzünden mahvetmek suretinde o haneyi yakmak ve o gemiyi batırmak, en azîm bir zulüm, bir hıyanet, bir gadir olduğundan, dahili âsâyişi ihlâl suretinde, yüzde on canî yüzünden doksan masumu tehlike ve zararlara sokmak, adalet-i İlâhiye ve hakikat-i Kur'âniye ile şiddetle men edildiği için, biz bütün kuvvetimizle, o ders-i Kur'ânî itibarıyla, âsâyişi muhafazaya kendimizi dinen mecbur biliyoruz. (Nursi, 2012, s. 740)

Sebilürreşad dergisi 1951 yılında, “Gönülleri Heyecana Veren Risale-i Nur’un Heyecanlı Sesleri” başlığı altında, derleme sayılabilecek bir makaleyi kısmen sadeleştirilmiş olarak Said Nur imzasıyla yayımlar (Akgündüz, 2015, 5(287)). Bu yazı onca saldırılara rağmen *Risale-i Nur*’un neden mağlup edilemediği sorusu ışığında *Risale-i Nurların* hususiyetleri ile ilgilidir.

Sebilürreşad, aynı zamanda İslam aleminin dört bir yanına dağılmış Müslümanların bir nevi haberleşme aracı görevini de üstlenmiştir. İslam alemine ıstırap veren hüznü olaylar gibi sevinçler de burada çeşitli vesilelerle paylaşılır. Bunlardan biri de *Gençlik Rehberi* dolayısıyla İstanbul Mahkemesi’nce verilen beraat kararından duyulan sevinç telgrafı olmuştur. Burada Irak’tan Emced Zuhavi imzası ile “Büyük İslâm âlimi Bediüzzaman Hazretleri’nin berâat kararı, bizleri sonsuz bir sevinç içerisinde bıraktı. Bu sevincimize vesîle olan bu âdil hükme istinâden, Türk Mahkemesine ve fahrî avukatlarına teşekkürlerimizi, Üstad ve kardeşlerimize tebriklerimizi mecmuanız vâsıtasıyla bildiririz.” denilmektedir (Nursi, 2011, *Tarihçe-i Hayat*, s. 1129).

Eşref Edip’in Bediüzzaman’la alâkalı olarak neşredilmiş üç tane kitabı vardır: *Risale-i Nur Müellifi Said Nursi ve Nurculuk* (1952), *Bediüzzaman Said Nur ve Nurculuk, Tenkid, Tahlil* (1963), *Risale-i Nur Muarızı Yazarların İsnatları Hakkında İlmî Bir Tahlil* (1965). Eşref Edip bunların dışında *Sebilürreşad*, *Yeni İstiklâl*, *Bugün*, *Sabah* ve *İttihad* gazetelerinde de Bediüzzaman Said Nursi ile ilgili yazılar neşretmiştir. Bu yazıların her biri ayrı bir makale konusu olarak incelenmeyi beklemektedir. Örnek olarak Eşref Edip’in *Sebilürreşad*’ın 15. cildinin 356. sayısındaki “Sahabe İmanı, İslâm Celâdeti” başlıklı yazısı, Bediüzzaman Said Nursi’ye yaklaşımını ortaya koymasından önemlidir.

Bu yazıda, Bediüzzaman’ın sahip olduğu iman ve cesareti çeşitli örneklerle aktarır. Bediüzzaman’ın Harb-i Umumi’de Ruslara esir olduğu zamanki, Rus kumandan Nikola Nikoloviç karşısındaki tavrını sahabelerin imanına benzetir. *Sebilürreşad* dergisinin 4 Mart 1336-12 Cemaziyelahir 1338 (1922) tarihli 461. sayısında da “Şûrâ-yı Meşihât-ı İslâmiye” başlıklı yazıda, “Fâzıl-ı şehîr Bediüzzaman Said Kürdî Efendi Hazretlerinin mühim bir teklifi” adıyla bir makale yayımlanır. Bu makale sonraki yıllarda *Sebilürreşad*’ın 14. cildinde sayfasında yeniden neşredilir. Makalede:

Tarih bize gösteriyor ki, Müslümanlar ne derece dine temessük etmişse terakki etmiş, ne derece dinde zaaf göstermişse tedennî etmiştir. Başka din müntesipleri ise bunun aksinedir. Meselâ Hristiyanlığın kuvvetli zamanında temeddün hâsıl

olmamıştır. Cumhur-u Enbiyânın şarkta bi'seti kader-i Ezelinin bir remzidir ki, şarkın hissiyâtına din hâkimdir. Bugün İslâm dünyasındaki tezahürât da gösteriyor ki, İslâm dünyasını uyandıracak, ilerletecek yine o histir. (Ağustos 1963, s. 350)

denilmekte ve İslam toplumlarını terakki ettirecek fikirler üzerinde durulmaktadır.

Bediüzzaman Said Nursi ile Eşref Edip arasındaki dostluk Bediüzzaman'ın sürgün hayatının başladığı yıllarda kesintiye uğradığını, iki dostun uzun yıllar görüşemediğini görüyoruz. Uzun bir ayrılıktan sonra 1952 yılında bir araya gelişleri, “Uzun Bir Ayrılıktan Sonra” başlığı ile hem *Tarihçe-i Hayat*'ta ve *Sebilürrreşad*'da hem de Eşref Edip'in kitabında yayımlanır. Duygu yüklü makalede en az elli yıllık dostluğun samimiyetini ve büyük bir davanın izlerini bulmak mümkündür.

Eşref Edip 1952 yılında yazdığı meşhur *Tahli*'inde, “Üstadla tanışmamız kırk seneyi geçti” demekte, Meşrutiyet dönemlerinde başlayan büyük dostluğun işaretlerini vermektedir. Eşref Edip, “Bütün hedefi iman ve Kur'ân” tespitini yaptığı Bediüzzaman için, “Devr-i Saadet'te, Müslümanlığın ilk kuruluş zamanlarında olsaydı, Hazret-i Peygamber, Kâbe'deki putların parçalanması vazifesini ona verirdi. Şirke ve putperestliğe o derece düşmandır” diyerek Bediüzzaman'ın şahsiyeti ve davasıyla ilgili tespitler aktarmakta ve Bediüzzaman'ın,

Dünya, büyük bir mânevî buhran geçiriyor. Mânevî temelleri sarsılan garp cemiyeti içinde doğan bir hastalık, bir veba, bir tâun felâketi, gittikçe yeryüzüne dağılıyor. Bu müthiş sârî illete karşı İslâm cemiyeti ne gibi çarelerle karşı koyacak? Garbın çürümüş, kokmuş, tefessüh etmiş, bâtıl formülleriyle mi? Yoksa İslâm cemiyetinin ter ü taze iman esaslarıyla mı? Büyük kafaları gaflet içinde görüyorum. İman kalesini, küfrün çürük direkleri tutamaz. Onun için, ben yalnız iman üzerine mesaimi teksif etmiş bulunuyorum. (Nursi, 2011, *Tarihçe-i Hayat*, s. 956-962)

sözlerine yer vererek büyük bir İslam aliminin hayatının tek gayesi olan iman davasından pasajlar sunmaktadır.

Sonuç

Bediüzzaman Said Nursi Osmanlı'dan Cumhuriyet'e geçiş sürecinde bütün tarihi kırılmalara şahit olmuş, çok partili dönemde de sosyal ve siyasi değişimleri yakından takip etmiş bir İslam alimi olarak günümüz tartışmalarında da önemli bir yere sahiptir. Said Nursi'nin fikir hayatımızdaki yerinin anlaşılabilmesi,

onun bilhassa Meşrutiyet yıllarında gazetelerde neşrettiği makalelerde dile getirdiği fikirlerin incelenmesiyle mümkündür. 1907-1920 aralığında onlarca gazetede onlarca yazısı çıkan Said Nursi, istibdat, hürriyet, meşrutiyet, Batıcılık, İslamcılık, Kürt meselesi, İslam aleminin genel problemleri gibi hususlarda Kur'anî yaklaşımı dile getiren yazılar yazmış ve makalelerini *Makalat* adlı eserinde toplamıştır.

Bediüzzaman Said Nursi'nin "Eski Said" döneminde yoğun bir şekilde yazdığı gazetelerden biri de *Volkan*'dır. Bediüzzaman Said Nursi'nin *Volkan* gazetesinde toplam on sekiz makalesi yayınlanmıştır. Said Nursi bu makalelerinde İttihad-ı İslam vurgusunu sık sık dile getirmiş ve bunun gerçekleşme imkanlarından ve yollarından bahsetmiştir. Said Nursi yazılarında genel olarak İslam birliği, Meşrutiyetin anlam ve önemi, İslam dünyasının geri kalış nedenleri, terakki edebilmenin şartları, Osmanlılık, hilafet, medrese-mektep çatışması ve bunların ıslah yolları gibi günün tartışılan meseleleri üzerinde durmuştur.

31 Mart Vakası üzerine *Volkan*'ın kapatılması ve Said Nursi'nin de İstanbul'dan ayrılmasıyla onun bu dönemdeki gazetecilik faaliyetlerine ara verdiği görülmür. Bediüzzaman'ın Birinci Cihan Harbi'ndeki esaretinin ardından İstanbul'a gelişiyle *Sebilürreşad* ve *İkdam*'da yazıları yayımlanır.

Said Nursi'nin gazete çıkarma teşebbüsünden yazarlığa kadar yoğun bir gazetecilik faaliyetinde bulunması, gazetelerin kamuoyu oluşturma, kamuoyunu yönlendirme, toplumu eğitime gibi fonksiyonlar açısından önemli imkanlara sahip olmasından dolayıdır. Nursi de bu imkanları sonuna kadar değerlendirmiş, bu sayede bugüne de ışık tutan fikirlerin günümüze ulaşması sağlamıştır.

Aynı yıllarda basının önemini kavrayan isimlerden biri de hiç şüphesiz Eşref Edip'tir. Eşref Edip Mehmet Akif'in başyazarlığında çıkardığı, *Sırât-ı Müstakim* ve *Sebilürreşad* dergileriyle fikir hayatımızın gelişmesine katkıda bulunmuş önemli bir isimdir. Sahibi olduğu *Sebilürreşad* dergisi, İslam aleminin dertleriyle dertlenen imzalarla doludur. Şüphesiz Eşref Edip ile Bediüzzaman Said Nursi'nin büyük dostluklarının arka planında İslam için atan hisli yürekler yatar. Eşref Edip'e verdiği son mülakatta, "Bana ıstırap veren yalnız İslam'ın maruz kaldığı tehlikelerdir" diyen Said Nursi, İslam'ın maruz kaldığı tehlikeler karşısında aynı hisleri paylaşan Eşref Edip'i bir dost olarak her zaman yanında bulmuştur. Meşrutiyet yıllarından başlayarak Bediüzzaman'ın ölümüne kadar devam eden bu samimi dostluğun izlerini *Sebilürreşad*'da ve Eşref Edip'in, Said Nursi ve Nurculuk ile yazdığı eserlerde görmek mümkündür.

Kaynakça

- Akgündüz A. (2013). *Arşiv belgeleri ışığında Bediüzzaman Said Nursi* (cilt 1). İstanbul: Osmanlı Araştırmaları Vakfı.
- Akgündüz A. (2014). *Arşiv belgeleri ışığında Bediüzzaman Said Nursi* (cilt 2). İstanbul: Osmanlı Araştırmaları Vakfı.
- Akgündüz A. (2015). *Arşiv belgeleri ışığında Bediüzzaman Said Nursi* (cilt 5). İstanbul: Osmanlı Araştırmaları Vakfı.
- Ayhan, B. (2010). *II. Meşrutiyet döneminde İttihat ve Terakki: basın ve siyaset*. Konya: Palet.
- Çakır, H. ve Aydın, H. (2010). *İkinci Meşrutiyet dönemi basın sansürü, İkinci Meşrutiyet devrinde basın ve siyaset*. Konya: Palet.
- İnuğur, N. (1982). *Basın ve yayın tarihi*. İstanbul: Çağlatan Kitabevi.
- Efe, A. (2009). *Sebilürreşad. İslam ansiklopedisi* (cilt 36, s. 253). İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı.
- Nursi S. (1999). *Münazarat*. İstanbul: Yeni Asya.
- Nursi S. (2007). *Şualar*. İstanbul: Yeni Asya.
- Nursi S. (2012a). *Emirdağ Lahikası*. İstanbul: Yeni Asya.
- Nursi S. (2012b). *Eski Said Dönemi Eserleri*. İstanbul: Yeni Asya.
- Nursi, S. (2011). *Tarihçe-i Hayat*. İstanbul: Yeni Asya.
- Resulan, O. (1994). *Bediüzzaman'ın Volkan yazıları*. İstanbul: Nubihar.
- Sebilürreşad* dergisi bağlamında Mehmed Akif ve Eşref Edip dostluğu. Erişim tarihi: 05.03.2016, <http://mehmetakifarastirmalari.com/2016/03/05/sebilurresad-dergisi-baglaminda-mehmed-akif-ve-esref-edip-dostlugu/>
- Topuz, H. (2003). *II. Mahmut'tan holdinglere Türk basın tarihi*. İstanbul, Remzi Kitap.